

РОЛЯ НА ХОРОТО ЗА ПОСВЕЩАВАНЕ И ПРИОБЩАВАНЕ НА ЧОВЕКА В ОБЩНОСТ

Пламена Василева Моралиева, докторант

Югозападен университет „Неофит Рилски“ – гр. Благоевград

***Резюме:** Статията има за цел да представи някои от ролите на традиционния български танц-хоро, които се запазват или се трансформират от влиянието на времето, за да достигнат до наши дни. В нея се посочват два конкретни примера, залегнали в обредната ни и празнична музическа дейност, а именно посвещаващата и приобщаваща роля на хорото. За да се достигне до изложените изводи и заключения в текста се използват няколко похвата: кратко разглеждане на българската фолклорна календарна обредно-празнична система, откриване на посочените роли в някои обредни и празнични събития и съвременната им форма на проявление.*

***Ключови думи:** Посвещаваща роля, приобщаваща роля, (традиционен български) танц-хоро*

ROLE OF THE HORO DANCE FOR ONE'S INITIATION AND INTEGRATION IN THE COMMUNITY

Plamena Vasileva Moralieva, PhD student

Southwestern University “Neofit Rilski” – Blagoevgrad

***Abstract:** The article aims to present some of the roles of the traditional Bulgarian horo dance (chain dance), which – preserved or transformed in the course of time – have reached our days. It indicates two specific examples grounded in our ritual and festive musical activity, namely the initiating and integrating role*

of the horo. Several methods are used in order to reach the inferences and conclusions, which are stated in the text: a brief review of the Bulgarian folklore calendar ritual-festive system, identification of the indicated roles in some ritual and festive events and their modern form of manifestation.

Keywords: *initiating role, integrating role, (traditional Bulgarian) horo dance*

През годините „българската фолклорна календарна обредно-празнична система“ (Илиева 1986: 39) създава множество различни ситуации, които обогатяват и разнообразяват традиционната танцова дейност. Православният календар съдържа в себе си празници, които „се преплитат с местната култура, с предхристиянските образи и представи, с фолклорните модели и практики“ (Баева, Тончева 2019: 6). Това своеобразно смесване между християнство и езичество оформя и обогатява българската фолклорна календарна празничност, което неминуемо рефлектира върху цялата ни традиционна култура¹. Тези празници и „обичаи са тясно свързани със стопанския и семейния живот на народа“ (Дражева 1980: 422). Те отбелязват различните процеси, свързани с природния кръговрат и с жизнения цикъл на човека.

В различните етапи на изследователската дейност през годините фолклорната календарно-обредно празнична система е разделяна на няколко основни дяла. В зависимост от това кой изследовател я разглежда, тя може да бъде оформена в два, три или повече цикъла, които обхващат различни времеви граници. Искра Рачева и Анна Илиева насочват вниманието по-конкретно върху „летен и зимен инициационен комплекс и отраженията им

¹ За повече информация по темата за взаимодействието между християнство и езичество вж. Георгиева: 2012 и Арнаудов 1996: 278–285.

в женските и мъжките обредни музически дейности“ (Рачева, Илиева 1998: 41). Тези дейности попадат в три периода: пролетно-летен, средлетен и зимен. В първите два действено надмощие взема жената, докато в периода на зимното слънцестоене доминира мъжът. Идеята, и като цяло главната цел на този модел на разпределение на календарната обредно-празнична система е, че чрез изпълнението на определени обредни музически дейности *„жената буди природата, като влиза в резонанс с нея, а мъжът я преобразява и овладява като нещо противоположно на него*“ (Рачева, Илиева 1998: 45). Друг принцип на разделение на обредно-празничната календарна дейност е сезонният. В този модел календарните *„празници и обичаи са класифицирани в определени цикли, свързани с годишните сезони*“ (Дражева 1980: 422). Те се характеризират от един общ смисъл и това е достигането до стопанско и семейно благоденствие. Този факт не позволява да се поставят точни граници в определяните сезонни цикли, те са по-скоро условни.

Ще се опра на различните теории до толкова, че те да подпомогнат и подкрепят личните ми виждания, които засягат тази проблематика. Посочените примери разглеждат подробно и в дълбочина значението на музическата обредност в календарния кръговрат. Моделът, който ще си позволя да предложа в тази статия, е разделение в два основни дяла, а именно обредно-празнична танцувалност и празнична (танци за веселба и развлечение). Той ще послужи по-скоро за пояснение към съществения въпрос, който статията разглежда, а именно **посвещаващата и приобщаваща роля** на хората днес. Къде могат да се наблюдават, до колко са се трансформирали през годините и дали изобщо все още битуват сред нас?

Посвещението чрез танцова дейност е характерен белег, който обхваща голяма част от обредно-празничния календар. Тази роля на танца датира от самото начало на неговото съществуване, от зараждането му от

пластични и неорганизираны телодвижения през „бавните женски „ходени“, „пеяни“ хорá“ (Илиева 1986: 39), през „мъжското „културно“ посвещение“ (Рачева, Илиева 1998: 45), та чак до сватбената обредност. Дълбоко в тях е закодиран моделът на „скритата езотерична фаза на **посвещението**, на принципа, че знанието не се обяснява, а се преживява“ (Щърбанова 2012: 18). Тази езотерична фаза на посвещение е дала предпоставка за многократни изследвания и научни трудове. Най-често говорейки за този етап от жизнения цикъл на човека, учените го определят като инициация². В текста за посочване на този процес ще използвам думите: **посвещение/ посветителни** и производните им.

Традиционното българско хоро има свойството да „**приобщава**, отразява мястото на всеки в общността и го кара да се чувства свободен“ (Георгиева 2018: 14). От голяма важност в патриархалното общество, а и дори още по-назад във времето е било всеки човек да умее да танцува, да е на хорото, за да може да стане част от общото цяло. Тази **приобщаваща** роля на традиционното българско хоро е една от малкото, които почти не се трансформират с хода на времето. Днес можем да я срещнем в различни институции, форуми и събития, като например: клуб за народни танци, фестивали, събори, семейни празници и др. И в наши дни, както и в миналото, **приобщаващата** роля на хорото има свойствата да „**хармонизира танцуващия колектив около общи ценности**“ (Илиева 1981б: 13), да бъде „възможното решение и начин за излизане от ситуацията, ако човек преживява изолация и непълноценност, ако се чувства безволев и подчинен, ако е лишен от достойно място в социума“ (Георгиева 2018: 19).

² „Инициациите са древна културна форма на **посвещение**, на включване на подрастващите в социалния живот на племето“ (Рачева, Илиева 1998: 14).

Посвещаващата роля на танца-хоро от традиционната българска култура най-ярко се откроява в обредно-празничната танцувалност. Танцуването в обреда е съсредоточено в няколко основни етапа от годишния празничен календар. Както вече стана ясно от прегледа на литературата, тези цикли са условни и разпределяни по различен начин. В тях основен елемент, който изгражда обреда и осъществява връзката между отвъдното и човека е музическата дейност. Най-ярко тя се наблюдава в пролетно-летните и средлетните момински и женски празници. Изключение прави празникът Бабинден, който попада в зимния период. Посвещението в тайнството на езотеричното човешко знание се случва чрез хорото и танцуването. Женската сакрално танцувална обредност се очертава като един своеобразен съхранител и преносител на фолклорната култура през вековете. По този въпрос Анна Илиева пише в много от научните си трудове, като именно тя достига до извода, че *„цялата фолклорно-християнска календарна обредност се изнася и представя от морфологията на женската обредност“* (Илиева 1989: 67).

Днес обаче трудно бихме могли да срещнем този феномен сред малкото запазени и практикувани се женски и момински празници с обредна танцувална дейност в тях. Посвещението в езотеричното тайнство чрез танца е изгубено с хода на времето като ценност и символика в съзнанието на човека. Съвременният начин на живот не ни предлага възможност за посвещаване в каквото и да е тайнство чрез помощта на танца и танцуването или поне такова, което да е свързано с българския традиционен танц. Има определени модели, пренесени от традиционната ни култура до съвременността, които носят духа на дадено събитие или просто само напомнят за него със сходните си външни белези.

Отбелязването на празника Бабинден в гр. Разлог е подходящ пример за пренесена традиционна обредно-празнична дейност от минало в настояще. На този ден в най-общи линии се отдава почит към бабата акушерка от родилките през изминалата година. В гр. Разлог обаче има запазена една по-различна *„традиция, която между другото продължава и до днес и тя е свързана с това, че бабата, родната баба на бебето предава цялото знание и мъдрост чрез това обредно хоро, т.е. посвещава го в танца“*³. След характерното за този празник измиване на ръцете на бабата акушерка от родилката и даруването ѝ с кърпа и сапун, в гр. Разлог се организира общо хоро на площада на града. В него участват баби заденали (повили в пелени и поставили в цедилка на гърба си) родното си внуче родено през изминалата година. Като зрител и участник⁴ по време на отбелязването на празника „Бабинден“ в гр. Разлог, имах възможността да натрупам наблюдения, които да подпомогнат за определяне ролята на танца-хоро в конкретната обредно-музическа дейност. Този празник попада в двата дяла на календарната празничност, които посочвам в текста, а именно обредна и семейна/празнична. Ако трябва да се разгледа в по-задълбочен план колко е старинен празникът, това би изместило посоката на внимание в статията. Ще предложа само няколко кратки разсъждения по въпроса, чрез които да се достигне до извода каква е ролята на танца-хоро в празника „Бабинден“ от гр. Разлог днес.

Две от хората, които се изпълняват почти във всички случаи на празник са „Право“ и „Разложко“. Те са характерни за региона и са едни от най-често срещаните хора с активно присъствие в различни събития: семейни

³ Цитатът е от лекция на тема „Танцът във фолклорната култура“ с лектор доц. Георги Гаров. Лекцията е част от научно-практически семинар „Събрали ми се набрали“ проведен на 27-29.08.21 г. с организатори Крум Моралиев и Данаил Атанасов.

⁴ През 2020 г. имах възможността да участвам заедно с първородния ми син и неговата кръстница в местния празник Бабинден.

и обществени празници, както и други от този тип. Впоследствие към местната танцова култура се включват и други хора, които с времето се налагат трайно в танцовата практика на гр. Разлог и региона. Това са хората „Сватбарско“ и „Ширто“. Посочените до тук танцови образци спадат към групата на мегданските празнични хора или още хора за развлечение. Присъствието им в обредната ситуация в конкретния момент от празника „Бабинден“, а именно общото хоро на бабите с родните им внуци, би следвало да представя една своеобразно посвещаваща практика в езотеричните знания и мъдрост на бабата⁵ към бебето. Нетипично обаче за обредните практики е присъствието на такъв тип мегдански хора или хора за развлечение. По презумпция или поне от установените до момента научни изследвания танцувалността, която се наблюдава в обредността е подчинена на *бавните, женски ходени хора*, описани и определени като такива от Анна Илиева в не един от трудовете ѝ. Характерно за тяхното изпълнение е опростеното танцово съдържание, което е сведено до двутактова танцова фраза/ фигура, която съдържа: две стъпки вдясно или вляво кръстосани пред или зад водещия крак. Това буди известни колебания, доколко празникът, развиващ се днес в този си вид, е стара обредно-музическа дейност или е просто трансформиране на събитие следствие на различни фактори и ситуации. Ако приемем, че в далечното минало танцуването и хорото по време на празника „Бабинден“ от гр. Разлог е имало **посвещаваща** роля, то тогава вероятността това да е една от първите инициационни практики след раждането на човека посредством танца е голяма. Поглеждайки я днес през съвременния ни поглед, тя по-скоро изпълнява ролята на **приобщаване** в дадена общност: представяне и приобщаване на новия член на града пред останалите, изразено чрез танца-хоро.

⁵ Бабата тук използвам в смисъла на „персонаж от категорията на т. нар. вещи люде – хора със свръхестествени способности, знания и умения.“
<https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B0%D0%B1%D0%B0>

Един от най-значимите преходи в живота на човек е неговата сватба. Тя е своеобразен цикъл от обреди и обичаи, в които почти през цялото време главна роля заема танцът. **Посвещаващата и приобщаваща** роля на хорото по време на различните обредни ситуации в сватбения цикъл от миналото са една от главните цели и задължителни процеси, които трябва да се случат. Днес обаче все по-рядко и не на всяко сватбено тържество бихме могли да наблюдаваме танца-хоро. Ако все пак то присъства, го срещаме предимно в *банкетната* част на събитието като средство за забавление. Към днешна дата хорото, изпълнявано по време на сватба, е загубило посвещаващата си роля от далечното минало. Това се дължи на многото и различни процеси, случили се по време на развиващите се култура и общество, както и на привнесените чуждестранни модни течения.

Разглеждайки в детайли приобщаващата роля на хорото, откривам, че тя все още е закодирана в същността му. Това, което не се е променило и до днес като съществен етап от празника, е срещата на две отделни общности, на двата рода в сватбеното събитие. Хорото е мястото, на което тези два рода се срещат и чрез приобщаващата му роля създават една нова общност.

Посвещаващата роля на хорото в далечното минало е била ключов елемент в развитието на житейските процеси. Елемент, без който успешното преминаване на човека от един социален статус в друг не би било възможно. Проследявайки пътя на развитие и адаптиране на приобщаващата и посвещаваща роля на танца-хоро през годините може да се каже, че по отношение на старинност те се препокриват. В един определен момент по пътя на еволюцията и глобализацията, приобщаващата роля успява да изпревари посвещаващата до момента, в който тя съвсем изчезва като необходимост. Ако насочим отново поглед към празника „Бабинден“ от гр. Разлог, в етапите му на развитие можем да открием точно този процес на

отпадане на една роля и замяната ѝ по естествен път с друга. Този пример много конкретно показва как дълбоко закодираната посвещаваща роля на танца-хоро в обредната ситуация на празника постепенно бива заменена от приобщаващата му роля. Може да се каже, че днес тази роля на танца-хоро е най-често срещаната, запазвайки се през годините. Приобщаващата роля на хорото успешно се адаптира към съвременните и социални форми в живота. Наблюдаваме я в семейната празничност (предимно сватбените тържества), в съвременните социални групи като клубовете за български народни хора и производните му, в масови събития като танцови фестивали, събори, танцови семинари и др. от този тип, както и в различни заведения от типа на хоротеки и механи – там, където хорото присъства. Общото между всички изброени е, че това са места, на които различни и непознати хора застават ръка за ръка на хорото. Разбира се, те могат да бъдат заловени в различен тип хват, но независимо от това, този контакт между участниците в точно определен момент, танцувайки на хорото, ги обединява като едно цяло, като една общност. И въпреки факта, че след края на хорото или събитието възможността тези хора да не се срещнат повече е голяма, това не променя факта, че дори и за един кратък момент всички танцуващи са съпреживели еднаква емоция, телата им са пулсирали на една честота – тази на танца. Тези разсъждения ме водят към мисълта, че приобщаващата роля на танца-хоро ще го следва до момента, в който самият той не се заличи като необходимост на обществото, до края на неговия живот.

Литература:

Арнаудов, Михаил 1996: *Календар и празници*. – В: Очерци по българския фолклор Т. 2. София: АИ „Марин Дринов“, 278–285.

Баева, Вихра, Тончева, Веселка 2019: *Голяма книга български празници и обичаи*. София: ИК „Пан“.

Георгиева, Албена 2012: *Фолклорни изменения на християнството*. София: „Просвета“.

Георгиева, Албена 2018: Българските народни танци – една обединяваща енергия. – Списание 8, бр. 12 (120), декември 2018. София: „Клуб 8“ ООД, 5–11.

Дражева, Райна 1980: *Календарни празници и обичаи*. – В: Пирински край. Етнографски, фолклорни и езикови проучвания. София: Издателство на БАН.

Илиева, Анна 1986: *Бавните хора в българската фолклорна обредност*. – Танцово изкуство, № 1-2

Илиева, Анна 1981б: *Жива връзка с колективите за автентичен фолклор и съдбата на фолклорната култура*. – Художествена самодейност, № 1.

Рачева, Искра, Анна Илиева, Светлана Захариева. 1998: *История на българската музикална култура Т. 1. Фолклорът*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.

Щърбанова, Анна 2012: *Фолклорно обучение или посвещение*. – Български фолклор кн. 1, 15–34.